

Μες στις σιωπής το πέλαγος το ακύμαντον,
η απελπισία ενός λαού διαβαίνει.
Στο πέλαγος η φωνή του θάρρους σώπασε
κι όταν σωπαίνει ένας Λαός, πεθαίνει.

Η πορεία των σιωπηλών, χειμώνας 1941
Λευτέρης Ιερόπαις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Αθήνα

Παρασκευή 5 Δεκεμβρίου 1941, ώρα 6 μ.μ.

Ο ΣΤΕΛΛΑΚΗΣ αυτή τη φορά ήταν αποφασισμένος. Και ας μην είχε ιδέα ότι μόλις ξεκινούσε η βραδιά που θα του έπεφτε ο ουρανός στο κεφάλι.

Ήξερε ότι ήταν η ώρα της δράσης, η δική του μεγάλη στιγμή.

Δεν άντεχε άλλο την πείνα, δεν χόρταινε πια με το νεροζούμι που του έβραζε η μάνα του, δεν θα άκουγε τίποτα, δεν θα φοβόταν κανέναν.

Ούτε καν την αδερφή του, που την τελευταία φορά που πήγε να το σκάσει απόγευμα, πάλι για να βρει φαγητό, τον έπιασε από τον λαιμό και τον απείλησε ότι, εάν ξεμυτούσε από την πόρτα, θα τον κάρφωνε στη μάνα και το ξύλο του θα το άκουγε όλη η γειτονιά.

Όχι, σήμερα θα έτρωγε. Ο Κωστής, που δούλευε λούστρος τα πρωινά έξω, στην πλατεία Συντάγματος, του είχε σφυρίξει το μυστικό. «Οι Γερμανοί το βράδυ έχουν γιορτή. Το φαγητό στο ξενοδοχείο *Μεγάλη Βρεταννία*, εκεί που λουστράρω μπότες, θα φτάνει για τη μισή Αθήνα», του είχε συνωμοτικά. Ο ίδιος δεν θα μπορούσε να συμμετάσχει στο «πανηγύρι» του φαγητού.

«Στέλιο, πήγαινε εσύ και μάζεψε ό,τι μάσα μπορείς και για εμένα. Απόψε που δεν έχει φεγγάρι, θα βγω με τον πατέρα μου να μαζέψω ξύλα από το δασάκι για να τα πουλήσουμε το πρωί», του ψιθύρισε στην πλατεία έξω από το Παλλάς. Του έδωσε το κασελάκι με το βερνίκι και τις βούρτσες, κι οι δυο τους ορκίστηκαν ότι δεν θα μοιραστούν με άλλους από την παρέα το μυστικό για το φαγητό των Γερμανών.

Ο Στέλιος γνώρισε τον Κωστή στο σχολείο, στο 1ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών. Μάθημα έκαναν σε μια μικρή αίθουσα, δίπλα από το 7ο Γυμνάσιο, για το οποίο καμάρωναν όλοι στη γειτονιά. Στο Παγκράτι. Για να χπιστεί γρήγορα πριν από δέκα χρόνια, είχαν επιστρατευτεί όλοι οι τεχνίτες της Αθήνας. Μαζί τους και ο οικοδόμος Μηνάς Ιωσηφίδης, πατέρας του Στέλιου.

Πριν πάει στο αλβανικό μέτωπο, ο Μηνάς συνήθιζε να πηγαίνει τον γιο του στο σχολείο για να του δείχνει τι είχε χτίσει ο ίδιος. «Αυτές τις πέτρες τις έβαλα εγώ, όταν ακόμη εσύ ήσουν στην κοιλιά της μάνας σου», έλεγε με υπερηφάνεια και ο μικρός καμάρωνε για την τέχνη του πατέρα του.

Ο ίδιος το είχε παράπονο που δεν κατάφερε να πάει σχολείο. Όταν ήταν παιδί στη Σμύρνη, έπεσε πάνω στον ξεριζωμό. Στην Αθήνα έχασε τα γράμματα, γιατί έπρεπε να παλέψει για την επιβίωση όχι μόνο τη δικιά του, αλλά και της οικογένειας.

Με τις βόλτες του έξω από το 7ο Γυμνάσιο ο Μηνάς Ιωσηφίδης ένιωθε ότι είχε πάρει το δικό του πτυχίο. Με βαθμό «Άριστα», όπως άριστα είχε τοποθετήσει την πλάκα με τα χέρια-αλφάδια ενός Σμυρνιού τεχνίτη στο μεγαλύτερο σχολικό συγκρότημα της πρωτεύουσας.

Το «πτυχίο» του έγγραφε με μεγάλα χαραγμένα γράμματα:

*Ανηγέρθη το 1931,
επί κυβερνήσεως Ελευθερίου Βενιζέλου*

Ο Στελλάκης τώρα ήταν στα δέκα, ο Κωστής έναν χρόνο μεγαλύτερος, γεννημένος στην Καισαριανή. Το σχολείο τριθέσιο, είχαν βρεθεί στο ίδιο θρανίο. Μέχρι τον Πόλεμο πέρυσι.

Τότε οι δάσκαλοι έφυγαν για το μέτωπο, μαζί με τον πατέρα του Στέλιου. Οι περισσότεροι γύρισαν, ο Μηνάς όχι. Μία ημέρα του Νοεμβρίου, ένας ξερακιανός αστυφύλακας χτύπησε την πόρτα του σπιτιού τους και ενημέρωσε με το πιο επίσημο ύφος που μπορούσε να πάρει ότι ο έφεδρος σπλίτης πεζικού Ιωσηφίδης Μηνάς έπεσε υπέρ πίστεως και πατρίδος στο πεδίο της μάχης, στην Κορυτσά.

Ο Στέλιος ακόμη θυμάται τα λόγια του αστυφύλακα και τα ουρλιαχτά της μάνας του. Δεν πιστεύει ότι θα μπορέσει ποτέ να ξεχάσει τίποτε από τα δύο.

Ο πόλεμος είχε μπει για τα καλά στο σπίτι τους. Όμως, είχε και ένα καλό. Από τις αρχές της χρονιάς το σχολείο δεν λειτούργησε. Μετατράπηκε σε πρόχειρο νοσοκομείο για όσους έρχονταν με κρυοπαγήματα από το μέτωπο. Μετά έγινε αποθήκη φαρμάκων.

Ύστερα ήρθαν οι Γερμανοί. Και οι Ιταλοί. Και όλοι τους έφεραν μαζί τους την πείνα.

Τον Σεπτέμβριο, χάρη στην προσπάθεια κάποιων δασκάλων, το σχολείο επαναλειτούργησε. Τον Νοέμβριο τα μαθήματα σταμάτησαν οριστικά και η πρώτη σχολική χρονιά από

την εισβολή των κατακτητών στην Αθήνα κράτησε μόνο δύο μήνες.

Όμως, ο Στέλιος δεν σκεφτόταν το σχολείο και τα μαθήματα αυτό το σκοτεινό απόγευμα του Δεκεμβρίου. Περίμενε καρτερικά να κοιμηθούν όλοι στο σπίτι για να αποδράσει.

Η μάνα του, η κυρα-Ευτέρπη, από τότε που έχασε τον Μηνά, σηκωνόταν αξημέρωτα για τη βιοπάλη. Πήγαινε και καθάριζε σπίτια στο Κολωνάκι και όπου αλλού έβρισκε για να βάλει λαχανίδες στο τσουκάλι. Αν ήταν τυχερή. Τον τελευταίο καιρό δούλευε διαρκώς περισσότερες ώρες, αλλά το φαγητό που έφερνε στο σπίτι ήταν όλο και λιγότερο. Σήμερα είχε γυρίσει εξαντλημένη.

Πριν φτάσει σπίτι, είχε περάσει να προσκυνήσει στην εκκλησία τη χάρη του Αγίου Σπυρίδωνα. Τον παρακάλεσε να της δώσει δύναμη για να μη λυγίσει. Να μην αφήσει τον Στέλιο και την κόρη της Ντίνα πεντάρφανους στη φωτιά του πολέμου και της αστίας. Έχασαν τον πατέρα τους κι αυτή έπρεπε να μείνει ζωντανή. Να σταθεί στα πόδια της για να μην πεθάνουν τα παιδιά της.

Όταν έφτασε σπίτι, έβρασε τη σούπα με τις λαχανίδες που μύριζαν άσχημα. Έβαλε στα παιδιά να φάνε, η ίδια έκανε ότι χόρτασε πίνοντας από το νεροζούμι και έπεσε στο κρεβάτι δίπλα στην κόρη της. Η Ντίνα είχε κλείσει τα δεκατρία, μέσα σε λίγους μήνες είχε πάρει μπόι, αλλά είχε αδυνατίσει πολύ. Όπως όλοι στο σπίτι, στη γειτονιά, στην Αθήνα.

Η κυρα-Ευτέρπη δεν άφηνε τα παιδιά της να κυκλοφορούν μετά το δείλι. Δεν μπορούσε να αντέξει άλλη αγωνία, με τους Γκεσταπίτες να περιπολούν στους δρόμους και τους

αληθίριους να παραμονεύουν στις γωνιές για να αρπάξουν ό,τι βρουν από τους περαστικούς. Φοβόταν περισσότερο τον Στελλάκη, που τα πρωινά αλήτευε γύρω από την πλατεία Παγκρατίου, έξω από το Παλλάς, ψάχνοντας για φαγητό και βοήθεια.

«Κακομοίρη μου, μη διανοηθείς να λείπεις όταν βρίσκομαι εγώ στο σπίτι, γιατί θα φας το ξύλο της ζωής σου», τον φοβέριζε κάθε φορά που ετοιμαζόταν για ύπνο. Εκείνο το απόγευμα δεν το έκανε. Έξω το κρύο ήταν διαβολεμένο και η Ευτέρπη άναψε κάτι σαν μαγκάλι για να ζεστάνει το χαμόσπιτο, σε ένα στενό της Ερατοσθένους. Τελικά η ζέστη νάρκωσε την ίδια.

Ο Στέλιος την κοίταζε επίμονα για να σιγουρευτεί ότι κοιμόταν. Ήταν όμορφη, όλα τα αγόρια βλέπουν όμορφες τις μάνες τους. Όμως, η Ευτέρπη, από τα νιάτα της αλλά ακόμη και τώρα που είχε περάσει από καιρό τα τριάντα, ήταν μια ωραία γυναίκα και όχι μόνο στα μάτια του γιου της. Μικρό κορίτσι ακόμη, στις βάρκες από τη Σμύρνη για τη Μυτιλήνη, δεν περνούσε απαρατήρητη από τους κοκκινοτρίχηδες Αμερικανούς ναύτες που σφύριζαν στο πέρασμά της. Ο κόσμος καιγόταν και αυτοί τον χαβά τους. Όμως, η Ευτέρπη άλλα σκεφτόταν όταν από την προκυμαία έβλεπε για τελευταία φορά τη γενέθλια γη.

Στην Αθήνα έφτασε με τη μάνα της, την Κλειώ. Τα δυο της αδέρφια και τον πατέρα της τον Ανέστη δεν τους ξανάδε· κάποιοι είπαν ότι τους κράτησαν οι Τούρκοι. Δεν πρόλαβαν να φύγουν. Με αυτό τον καημό έφυγε από τον μάταιο κόσμο η κυρα-Κλειώ τον Μάρτιο του 1925. Περιμένοντας το χτύπημα που δεν ήρθε ποτέ στην πόρτα της

προσφυγικής της καλύβας στα Σφαγεία από τον άντρα και τα αγόρια της.

Η Ευτέρπη έμεινε πρόωρα μονάχη στον κόσμο, δεν περίμενε κανέναν, πήρε τη ζωή στα χέρια της. Βρήκε δουλειά, έγινε κεντήστρα σε μια γεροντοκόρη μοδίστρα, στα βούρλα των Τζιτζιφιών. Τα χέρια της έπιαναν, μαθημένα χρόνια στα κεντήματα, από τα ανέμελα χρόνια της νιότης της, όταν μαζί με τα άλλα κοριτσόπουλα της Σμύρνης κουτσομπόλευαν στις αυλές και κεντούσαν.

Η γεροντοκόρη την είδε σαν παιδί της, ήθελε να της μάθει την τέχνη. Την έστειλε σε μια Γαλλίδα μοδίστρα, τη Σεσίλ, που κάποτε ήταν φημισμένη αλλά είχε ξεπέσει σε ένα χαμόσπιτο, πίσω από τη Σχολή Θηλέων του Χαροκόπου, που όλο χπιζόταν αλλά μέχρι το 1927 δεν είχε ολοκληρωθεί. Έφτιαχνε ρούχα για τις παστρικές του Πειραιά, στην Ευτέρπη έδινε τις δουλειές που προορίζονταν για τις κυρίες. Ντρεπόταν η Σεσίλ για το πελατολόγιό της.

Σε μια διαδρομή από τη Γαλλίδα μοδίστρα στη γεροντοκόρη συνάδελφό της η Ευτέρπη είδε τον Μηνά. Ή μάλλον ο Μηνάς πήρε στο κατόπι την Ευτέρπη, θαμπωμένος από τα όμορφα καστανά της μάτια και την αρχοντική περπατησιά της, που ξεχώριζε μέσα από τα φτωχικά της ρούχα. Έστρωνε πλάκες στη Χαροκόπειο και την ξεχώρισε σαν να 'ταν κομμάτι από πεντελικό μάρμαρο.

Η Ευτέρπη δεν του έδινε σημασία, όμως ο Μηνάς επέμενε.

Την περίμενε τα απογεύματα, όταν σχολούσε από τα ηλιοφώρια, και της μιλούσε, χωρίς να παίρνει απόκριση. Της έλεγε για τα δικά του περάσματα από τη Σμύρνη, κι

αυτή άνοιγε τα αφτιά της ενώ παρίστανε ότι δεν τον άκουγε. Καυχόταν για τη δουλειά του και την αρμονία της πέτρας, κι αυτή απορούσε πώς μπορούσαν τα άψυχα πράγματα να έχουν ζωή. Της υποσχόταν ευτυχισμένες ημέρες και η καρδιά της πετάριζε.

Όσπου μια μέρα, εκεί στις αρχές καλοκαιριού του 1927, την ώρα που ο Μηνάς μοίραζε γλυκόλογα στην Ευτέρπη, ένα δυνατό χέρι τον άρπαξε από τον γιακά. Ήταν η γεροντοκόρη που παραμόνευε στη γωνιά της παράγκας της. Του διεμήνυσε ότι, εάν δεν έβαζε στεφάνι στην ψυχοκόρη της, θα του έραβε η ίδια το μεγάλο στόμα του. Το είχε καημό που έμεινε στο ράφι και δεν ήθελε να συμβεί το ίδιο στην Ευτέρπη της.

Ο Μηνάς υπάκουσε, δεν θα μπορούσε να ζησει μια ζωή βυθισμένος στη σιωπή, και τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου παντρεύτηκε την Ευτέρπη σε ένα εκκλησάκι δίπλα από τον Οίκο Τυφλών, στην Καλλιθέα. Στο κατάλληλο σημείο δηλαδή, αφού ήταν και οι δυο τους τυφλοί από έρωτα.

Η Γαλλίδα μοδίστρα είχε φροντίσει για το νυφικό. Είχε παραγγείλει τούλι από μια παστρικά πελάτισσά της που νταραβεριζόταν με έναν γέρο ναυτικό. Στο επόμενο μπάρκο του στη Μασσαλία ο ναυτικός αγόρασε το άσπρο τούλι από έναν Εβραίο έμπορο και το έδωσε στη «μορφονιά» του. Εκείνη, χαρακωμένη στα νιάτα της από Μανιάτη αγαπητικό και στη ζωή της από την κακή μοίρα που της έλαχε, το χάρισε στη Γαλλίδα. Υπό έναν όρο: Να την αφήσει να πάει και εκείνη στην εκκλησία, αγκαζέ με τον ναυτικό. Μαράζι το είχε που δεν ευτύχησε ποτέ να φορέσει το δικό της λευκό πέπλο.

Η Γαλλίδα δέχτηκε, κι έτσι, στον γάμο του Μηνά και της Ευτέρπης, με κουμπάρα την ίδια, στη δεξιά γωνιά της εκκλησίας, μπροστά από το παγκάρι με τα κεριά, ξεχώριζε το ζευγάρι ενός γερο-ναυτικού με μια γυναίκα χαμηλοβλεπούσα, από συστολή αλλά και από φόβο μη διασταυρωθεί η ματιά της με το λαίμαργο βλέμμα κάποιου βιαστικού πελάτη της.

Λίγους μήνες μετά, η Ευτέρπη ένωσε τα πρώτα σκιρτήματα στην κοιλιά της. Την Ντίνα τη γέννησε το 1928 στην καινούρια τους γειτονιά, στο Βατραχονήσι, πίσω από το Καλλιμάρμαρο. Τρία χρόνια αργότερα έκανε και τον γιο. Ο Μηνάς ήταν περήφανος για την οικογένειά του και είχε πιστέψει ότι τα δύσκολα χρόνια είχαν περάσει για πάντα. Λάξευε με τέχνη το μάρμαρο, όμως η μοίρα του ήταν πιο σκληρή από το υλικό που μαστόρευε.

Τώρα η Ευτέρπη κοιμόταν βαριά, αποκαμωμένη από το μεροκάματο και την πείνα, ναρκωμένη από τη μεθυστική ζέστη του μαγκαλιού. Στον ύπνο της έβλεπε τον Μηνά όμορφο και ζωντανό, με ένα κόκκινο σημάδι στην καρδιά του, σαν την αγάπη που είχαν νέοι και σαν τη σφαίρα που είχε καρφωθεί στο σώμα του στα καταραμένα υψώματα της νίκης και της ήττας.

Η νύχτα είχε έρθει από νωρίς, το σκοτάδι είχε πλακώσει άγαρμπα μαζί με τον χιονιά τις παράγκες. Ο Στέλιος βεβαιώθηκε ξανά ότι μάνα και αδερφή κοιμούνται και άρχισε αθόρυβα να ντύνεται. Φόρεσε το γκρι πανωφόρι του –δεν είχε άλλο– και σήκωσε τον γιακά. Έβαλε τα ξεχαρβαλωμένα

παπούτσια του, κρέμασε το κασελάκι στην πλάτη και βάδισε αργά προς την ξύλινη πόρτα. Πατούσε στις μύτες για να μην κάνει θόρυβο, δεν έσερνε τα πόδια του όπως συνήθιζε να κάνει τα πρωινά από βαριεστημάρα, για να σηκώνει χώμα και να προκαλεί το ενδιαφέρον στο σπίτι.

Μόλις πήγε να τραβήξει τον σκουριασμένο σύρτη, ένωσε μια πρέσα στον ώμο του.

«Για πού το 'βαλες, σπότε;» άκουσε να του ψιθυρίζει στο αριστερό του αφτί μια γνώριμη φωνή. Ήταν η αδερφή του. Είχε καταλάβει ότι σχεδίαζε να το σκάσει και παρίστανε την κοιμισμένη για να τον τσακώσει στα πράσα.

Ο Στέλιος όμως αυτή τη φορά ήταν προετοιμασμένος για όλα.

«Πάω να βρω φαγητό», απάντησε ξερά και τράβηξε τον σύρτη, σαν να μην είχε συμβεί τίποτα.

«Σπότε, γύρνα πίσω. Θα ξυπνήσω τη μάνα και, εάν σε δει έτσι, θα σε κάνει ασήκωτο από το ξύλο», του είπε και τον άρπαξε από τον γιακά με δύναμη. Τα δάχτυλά της ήταν γεμάτα πληγές από τα βελόνια και τα κεντήματα που προσπαθούσε να μάθει για να βοηθά τη μάνα της.

«Κι εγώ θα πω ότι φιλιόσουν με τον Χρήστο πίσω από την εκκλησία», της αντιγύρισε κοφτά ο Στέλιος και αμέσως το ακάνθινο χέρι που του έσφιγγε τον λαιμό σαν πέταλο σαρκοφάγου φυτού άνοιξε απαλά όπως το τριαντάφυλλο.

«Σε παρακαλώ, μην το πεις!» Η φωνή της αδερφής του είχε γίνει ξαφνικά γλυκιά σαν νανούρισμα, το χέρι της από τανάλια είχε μετατραπεί σε φτερό για χάρδια.

«Δεν θα το πω, αλλά άσε με να βγω. Δεν θα αργήσω, πάω να φέρω φαΐ. Εάν ξυπνήσει η μάνα, πες της ότι είμαι με τα

παιδιά στην εκκλησία και να μην ανησυχεί», ξεθάρρεψε ο Στέλιος.

«Μικρέ μου, πρόσεχε, σε παρακαλώ», του είπε η Ντίνα και τον φίλησε με στοργή στο κεφάλι.

Ο Στέλιος άνοιξε γρήγορα την πόρτα και έτρεξε με φόρα προς την Ερατοσθένους. Η αδερφή του τον σταύρωσε από μακριά και άρχισε να προσεύχεται. Να μην ξυπνήσει η μάνα και να γυρίσει γρήγορα ο αδερφός της. Σώος, κι αν είναι δυνατόν, με λίγο ψωμί στα χέρια του.

Μόλις έκλεισε πίσω του την πόρτα, ο Στέλιος για μια στιγμή κοντοστάθηκε.

Η μαυρίλα είχε πλακώσει τα προσφυγόσπιτα του Άλσους. Ο αέρας τον τρόμαξε, το κρύο τον πάγωσε μέχρι το μεδούλι, ο φόβος για το άγνωστο που ήταν μπροστά του τον έκανε να τρεμουλιάσει. Σκέφτηκε να γυρίσει πίσω, να χτυπήσει την πόρτα και να χωθεί κάτω από τα σκεπάσματα. Θα ζεσταινόταν από το μαγκάλι που σιγόκαιγε και θα έπεφτε στην αγκαλιά της μάνας του. Το πολύ πολύ να έτρωγε μερικές ξυλιές, αλλά θα ήταν ασφαλής στο σπίτι. Πεινασμένος αλλά μέσα.

Η τελευταία σκέψη τον έκανε να πάρει την τελική του απόφαση. Προχώρησε μπροστά και δεν κοίταξε ξανά πίσω. Δεν πρόσεξε καν τα δύο ζευγάρια μάτια που τον παρακολουθούσαν από τη γωνία. Το κασελάκι τον βάραινε, τα ρούχα έπλεαν πάνω του, τα παπούτσια έμπαζαν από παντού, ενώ μόλις μπορούσε να σηκώσει το βάρος του. Τους τελευταίους μήνες όσο πιο πολύ αδυνάτιζε τόσο πιο δύσκολα κουβαλούσε το κορμί του.

Κατέβηκε γρήγορα στην Ερατοσθένους. Ευτυχώς ο δρόμος ήταν κατηφορικός. Περιπατούσε στην άκρη του δρόμου,

πίσω από τις λεύκες, για να μην τον δει κανείς. Είδε στα δεξιά του τον Άγιο Σπυρίδωνα. Έκανε μηχανικά τον σταυρό του, δεν κοίταξε την είσοδο της εκκλησίας. Φοβόταν μήπως εμφανιζόταν ο άγιος και του έκανε νόημα να γυρίσει πίσω. Ή μήπως τον έβλεπε ο παπα-Γιώργης που περίμενε πολλές φορές τα απογεύματα στον περίβολο και του τραβούσε το αφτί από την εκκλησία μέχρι το σπίτι υποχρεώνοντάς τον να λείπει στη διαδρομή το *Πάτερ Ημών*.

Μόλις πέρασε το καμπαναριό, άκουσε κάτι σαν βογκητό. Το κορμί του ανατρίχιασε, τα μάτια του γούρλωσαν. Μπροστά του έβλεπε ένα φάντασμα. Ήταν ψηλό σαν τον πατέρα του, τα δόντια του είχαν βγει έξω και οι κόγχες από τους οφθαλμούς ήταν πιο μέσα και από το λιγοστό δέρμα του.

«Πεινάω, πεινάω», του φώναξε το «φάντασμα» που είχε βγει στο διάβα του Στέλιου, ένα στενό πριν τα φώτα του μεγάλου δρόμου, στην κοίτη του Ιλισού. «Μικρέ, τι έχεις εκεί μέσα;» τον ρώτησε και βούτηξε τα χέρια του στο κασελάκι με τις βούρτσες. Ψαχούλεψε, μύρισε τα βερνίκια, απογοητεύτηκε που δεν βρήκε κάτι να φάει.

Ο Στέλιος απομακρύνθηκε δυο βήματα, το φάντασμα δεν τον ακολούθησε.

«Δεν τρώγονται αυτά», του είπε ο μικρός, που πήρε θάρρος μόλις είδε ότι το φάντασμα δεν μπορούσε πια να περπατήσει. Ο ζωντανός νεκρός είχε λυγίσει στα πόδια του, μόνο το αριστερό του χέρι ξεχώριζε προτεταμένο μπροστά από το σκελετωμένο κορμί του.

«Δεν έχω φαγητό, ψάχνω κι εγώ να βρω», συνέχισε ο Στελλάκης και προχώρησε στο πλάι. Ξαναπήρε το κασελάκι στα χέρια του. Το φάντασμα δεν κουνιόταν. Ο μικρός πήρε

μια βαθιά ανάσα και ρώτησε τον σκελετωμένο άνδρα που ήταν έτοιμος να σωριαστεί κάτω: «Πώς σε λένε;»

«Παντελή. Και πεινάω», του αποκρίθηκε το φάντασμα με μια φωνή που δεν ήταν πια τρομακτική.

«Άκου, κυρ Παντελή, θα σου φέρω εγώ φαγητό, να περιμένεις εδώ», του είπε ο Στελλάκης και προχώρησε μπροστά του. Τον χαιρέτησε και άρχισε να τρέχει προς τη λεωφόρο.

Το φάντασμα δεν του απάντησε, δεν είχε άλλες δυνάμεις, μόνο του ένευσε με το κοκαλιάρικο χέρι του και σαν να του χαμογέλασε.

Ο Στέλιος αναθάρρησε. Τώρα είχε έναν λόγο παραπάνω να τα καταφέρει στην Αθήνα και ένα μεγαλύτερο βάρος στην καρδιά του. Έπρεπε να βρει φαγητό και για το φάντασμα, που το έλεγαν Παντελή.

Τον δρόμο μέχρι την πλατεία Συντάγματος και τη *Μεγάλη Βρεταννία* τον ήξερε. Είχε ξαναπάει έξω από το ξενοδοχείο με το κασελάκι του μαζί με τον Κωστή. Οι Γερμανοί τους έδιναν δύο τρεις δραχμές για να καθαρίζουν και να βάζουν μπότες και άρβυλα.

«Extra boots, extra boots», διαλαλούσαν και έβγαζαν μέχρι και 50 δραχμές τη μέρα, χώρια τα ξεροκόμματα που τους πέταγαν. Τώρα όμως είχε νυχτώσει, οι δρόμοι έμοιαζαν διαφορετικοί από τα πρωινά και ο μικρός δεν ήθελε μπερδέματα.

Μόλις έφτασε στη λεωφόρο, κοντοστάθηκε. Έπρεπε να επιλέξει διαδρομή. Κοίταξε αριστερά του, προς το Στάδιο, όπου ο δρόμος ήταν πιο φωτεινός, όμως απέναντι από την πύλη του Καλλιμάρμαρου βρισκόταν το φυλάκιο με τους Γκεσταπίτες. Δεν μπορούσε να το ρισκάρει.

Αποφάσισε να μπει μέσα από τον κήπο του Ζαλπείου.

Να περάσει πίσω από την *Αίγλη* και από τα μονοπάτια του Βασιλικού Κήπου να βγει στην Αμαλίας. Μετά όλα θα ήταν εύκολα. Θα είχε μπροστά του τους κάδους με τα αποφάγια των Γερμανών στη *Μεγάλη Βρεταννία* και θα έτρωγε.

Μπροστά του όμως είχε το ποτάμι, τον Ιλισό. Οι βροχές το είχαν φουσκώσει, το βουητό από τα νερά τον έσκιαζε, έπρεπε να βρει το γεφύρι για να περάσει.

Δεξιά του, στη γωνία της Ερατοσθένους, ήταν μια ταβέρνα. Διάβασε την πινακίδα. *Οι Μοιραίοι*, έγραφε. Συνήθως μάζευε κόσμο, νέους και πολλούς προσκόπους. Δεν πήγε προς τα εκεί, δεν θα έβρισκε φαγητό, ο ταβερνιάρης τις τελευταίες εβδομάδες σερβίριζε μόνο ρετσίνα.

Ο Στελλάκης άλλαξε ξανά γνώμη και περπάτησε προς την αντίθετη κατεύθυνση. Αριστερά, και λίγο πριν από το φυλάκιο των Γερμανών, η Βέρμαχτ είχε φτιάξει μια ξύλινη πεζογέφυρα για να επεμβαίνει γρήγορα η φρουρά, εάν συνέβαιναν επεισόδια στην κατοικία του Γερμανού ναυάρχου των δυνάμεων του Αιγαίου, στο Μέγαρο Μαξίμου. Κοίταξε γύρω του, δεν είδε κανέναν και έτρεξε προς τη γέφυρα. Τη διέσχισε γρήγορα. Από κάτω ο Ιλισός άφριζε από το κακό του, ο Στέλιος όμως προτίμησε να κοιτάξει μπροστά. Έτρεξε προς την Ηρώδου Αττικού. Την ανέβηκε παράλληλα με τα κάγκελα του Κήπου.

Το σκοτάδι τον μπερδευε· είχε πάει πολλές φορές στον Κήπο, που τότε τον έλεγαν Εθνικό και τότε Βασιλικό. Δεν καταλάβαινε γιατί. Μπήκε στη ζούγκλα του. Προχωρούσε στα τυφλά, αλλά γρήγορα έφτασε στη «γειτονιά» με τα αγάλματα και ένιωσε καλύτερα. Είδε μπροστά του την προτομή του Διονυσίου Σολωμού, είχε προλάβει να μάθει

γι' αυτόν στο σχολείο. Απέναντι έστεκε αγέρωχο ένα ακόμη «κεφάλι» ποιητή, δεν θυμόταν το όνομά του. Προχώρησε διαγώνια και αριστερά. Τα κρωξίματα των πουλιών τον τρομαζαν, ο βοριάς κουνούσε σαν να ήταν σεισμός τα κλαδιά των δέντρων που πήγαιναν πάνω κάτω σαν τα γκρίζα χέρια γριάς που προσπαθούσε να τον αρπάξει.

Από μέσα του ο Στέλιος προσευχόταν. Έλεγε το *Πάτερ Ημών* –ο παπα-Γιώργης τους είχε μάθει στο κατηχητικό ότι η προσευχή διώχνει το κακό–, περπατούσε με σκυμμένο το κεφάλι. Να μη βλέπει τις γριές που άπλωναν τα χέρια τους επάνω του για να τον γραπώσουν και να μην τον βλέπουν κι αυτές.

Όταν έφτασε στη μικρή γαλάζια δεξαμενή με τη λευκή πέργκολα, που κάποτε είχε πάπιες, ένιωσε για πρώτη φορά σίγουρος ότι είχε πάρει τον σωστό δρόμο. Κρύνει, είχε ιδρώσει από το περπάτημα, τον φόβο και τη λαχτάρα να φτάσει στον προορισμό του, όμως ήταν ήδη πολύ κοντά.

Η δεξαμενή ήταν άδεια, ο Κήπος είχε αφεθεί στην τύχη του. Ο Στέλιος περπάτησε προς τους δύο ψηλούς φοίνικες που έστεκαν σαν αμίλητοι φρουροί στην είσοδο της λεωφόρου Αμαλίας.

Σκαρφάλωσε από την κλειστή πόρτα και πήδηξε όσο πιο αθόρυβα μπορούσε. Τα παγωμένα πόδια του μόλις προσγειώθηκε στο χώμα έβγαλαν βελόνες και καρφιά από το κρύο. Πονούσε και ήταν έτοιμος να βάλει τα κλάματα, αλλά συγκρατήθηκε. Δεν ήταν ώρα για κλαψουρίσματα.

Κοίταξε αριστερά και δεξιά, βεβαιώθηκε ότι δεν κυκλοφορούσε κανένας και πέρασε γρήγορα απέναντι τη λεωφόρο Αμαλίας διασχίζοντας τις γραμμές του τραμ, που

έστεκαν στο κέντρο του δρόμου σαν μια ατελείωτη εξίσωση στο πουθενά. Είχε βρεθεί λίγα μόλις μέτρα από την πλατεία Συντάγματος, έβλεπε δεξιά του τη Βουλή. Οι προβολείς ενός αυτοκινήτου που ερχόταν από τους Στύλους του Ολυμπίου Διός και κατευθυνόταν με ταχύτητα προς την πλατεία Συντάγματος έσκισαν το σκοτάδι στα δύο.

Ο μικρός έμεινε ακίνητος, η μαύρη κούρσα πέρασε από μπροστά του, δεν τον είχε προσέξει κανένας. Άλλο αυτοκίνητο δεν είδε, οι συγκοινωνίες είχαν σταματήσει από νωρίς το απόγευμα.

Η πλατεία Συντάγματος, από τότε που οι Γερμανοί κατέλαβαν την Αθήνα, είχε αλλάξει όψη και χρήση. Περισσότερο έμοιαζε με έναν απέραντο χώρο στάθμευσης των αυτοκινήτων της Βέρμαχτ παρά με το κεντρικότερο σημείο της χώρας.

Ο Στέλιος έβλεπε μπροστά του παρκαρισμένα γκρι καμιόνια, κούρσες με μαύρα τζάμια και σημαιάκια με τη σβάστικα πάνω από τα φανάρια τους. Στο κέντρο της πλατείας ήταν σταθμευμένες καμιά δεκαριά τρίκυκλες μοτοσικλέτες των Ες Ες, από αυτές που, όταν ακούγονταν στη γειτονιά, οι μανάδες μάζευαν τα παιδιά από τις αυλές και κλειδαμπάρωναν τις πόρτες.

Πέντε έξι Γερμανοί στρατιώτες κάπνιζαν και γελούσαν ακουμπώντας τα πόδια τους στις μοτοσικλέτες και στα αυτοκίνητα της Βέρμαχτ.

Ο Στέλιος έβαλε το κασελάκι μπροστά, μάζεψε όλο το θάρρος που του έδινε η πείνα και διέσχισε την πλατεία φωνάζοντας ήρεμα και σταθερά: «Boots, extra boots».

Δεν είχε καμία διάθεση να ξεσκονίσει μπότες, άλλα τον ένοιαζαν, όμως έτσι πέρασε αδιάφορα από τους Γερμανούς

στρατιώτες, που συνέχιζαν να καπνίζουν και να μιλούν σαν να μην τον έβλεπαν.

Το μικρό κυκλικό σιντριβάνι στο κέντρο της πλατείας δεν λειτουργούσε. Μύριζε μούχλα, το λιγοστό νερό που υπήρχε μέσα είχε πρασινίσει. Αντί για ψάρια, επέπλεαν δεκάδες γόπες από τοιγάρα.

Ο Στελλάκης τα είχε καταφέρει. Είχε φτάσει στην κεντρική είσοδο του *Μεγάλη Βρετανία*. Από τον Μάιο το ξενοδοχείο το είχαν επιτάξει οι δυνάμεις του Χίτλερ και το χρησιμοποιούσαν ως επιτελικό κέντρο της Βέρμαχτ και τόπο διαμονής των αξιωματικών του Ράιχ.

Η πληροφορία που του είχε δώσει ο συμμαθητής του, ο Κωστής, ήταν σωστή. Όλα τα φώτα στην είσοδο ήταν αναμμένα, οι σκοποί δεξιά και αριστερά στέκονταν σε στάση προσοχής. Γερμανοί αξιωματικοί με ατσαλάκωτες στολές και παράσημα στο πέτο μπαινόβγαιναν υποχρεώνοντας τους φρουρούς να χτυπούν με δύναμη τις μπότες τους. Ήταν πια περασμένες οκτώ – είδε την ώρα στο ρολόι στην κάτω πλευρά της πλατείας, στα καφενεία του Ζαχαράτου και του Γιαννάκη. Είχε ήδη μπει στη ζώνη απαγόρευσης κυκλοφορίας, που σήμαινε ότι δεν είχε πολύ χρόνο στη διάθεσή του.

Ο Στέλιος στάθηκε αριστερά από την είσοδο του ξενοδοχείου, σε ένα σημείο μεταξύ του *Βρετανία* και του *Κινγκ Τζορτζ*, που επίσης είχε επιταχθεί από τους κατακτητές. Περίμενε λίγα λεπτά, μέχρι να τελειώσουν οι αφίξεις των αξιωματικών, και μόλις είδε τους φρουρούς να χαλαρώνουν, πήρε το κασελάκι και στάθηκε στην κάτω πλευρά του ξενοδοχείου.

Άρχισε να φωνάζει: «Hunger, Brot!», «Πεινάω, ψωμί».

Τις λέξεις του τις είχε μάθει ένας ξανθοτρίχης λοχίας όταν του βούρτσιζε τις μπότες. «Hunger Brot, Hunger Brot». Ήταν τα πιο χρήσιμα γερμανικά της ζωής του.

Οι φωνές του έπιασαν τόπο. Από τον δεύτερο όροφο ένας αξιωματικός των Ες Ες, που είχε βγει στον μικρό εξώστη για να καπνίσει το τσιγάρο του με θέα την Ακρόπολη, τον άκουσε. Ο Στελλάκης τον είδε, άρχισε να κραυγάζει και σήκωσε ψηλά τα χέρια εκλιπαρώντας για φαγητό.

Ο αξιωματικός μπήκε για λίγο μέσα στο δωμάτιο και, όταν βγήκε στην καμάρα του μπαλκονιού, κρατούσε στο χέρι του μία φέτα ψωμί. Έκοψε ένα κομμάτι και το πέταξε μπροστά στον Στέλιο. Ο μικρός το άρπαξε και το έβαλε αμέσως στο στόμα του. Πριν προλάβει να το μασήσει, δίπλα του ξεφύτρωσαν άλλα τρία αλάνια, που άρχισαν και αυτά να φωνάζουν «πεινάω» στον Γερμανό, αυτή τη φορά στα ελληνικά· ο αξιωματικός επάνω δεν χρειαζόταν λεξικό για να καταλάβει τι έλεγαν.

Το ένα αλάνι ήταν ψηλό με τρίχες στο πρόσωπο, γύρω στα δεκατρία, τα άλλα δύο ήταν κάτω από δέκα χρόνων, και αυτά είχαν βγάλει ξανθό χνούδι στα μάγουλά τους. Δυστυχώς για τον Στελλάκη, το μυστικό του Κωστή για την ολονυχτία φαγητού των Γερμανών το είχαν ψυλλιαστεί κι άλλοι.

Ο αξιωματικός πήρε ακόμη ένα κομμάτι ψωμί και το πέταξε. Ο Στέλιος προσπάθησε να το πιάσει, αλλά το πιο ψηλό από τα αλάνια όρμησε και, πριν προλάβει άλλος, το κατάπιε χωρίς καν να το μασήσει. Τώρα στην αρένα ήταν τέσσερα παιδιά και έπρεπε να παλέψουν για κάθε κομμάτι ψωμί. Ο Γερμανός στο μπαλκόνι άρχισε να γελάει, είχε βρει παιχνίδι. Πήρε άλλη μία φέτα ψωμί, την έκοψε σε πολλά

κομμάτια και τα πέταξε όλα μαζί με δύναμη προς τα κάτω. Ο Στελλάκης, ο ψηλός και τα άλλα δύο αλάνια, σκελετωμένοι όλοι τους, όρμησαν σαν τα πουλιά της πλατείας Συντάγματος που κάποτε τσιμπολογούσαν τα ψίχουλα των περαστικών. Από ψηλά όμως δεν έμοιαζαν με περιστέρια που φλέρταραν και έτρωγαν, αλλά με γεράκια που μάχονταν για να αρπάξουν ένα κομμάτι ζωής.

Ο Γερμανός το διασκέδαζε. Μπήκε ξανά μέσα και βγήκε με ένα μισοφαγωμένο καρβέλι στα χέρια. Έκανε ότι το πετούσε, αλλά την τελευταία στιγμή το έπιανε στον αέρα. Από κάτω τα παιδιά φώναζαν με λυγμούς, τον παρακαλούσαν να το πετάξει, εκείνος ξεκαρδιζόταν στα γέλια.

Όταν βαρέθηκε το παιχνίδι, έκοψε το καρβέλι σε κομμάτια και τα πέταξε κάτω. Ήταν ο πιο όμορφος «βομβαρδισμός» που είχε ζήσει ο Στέλιος από τότε που μπήκαν οι Γερμανοί στην Αθήνα. Μάζευε ό,τι μπορούσε. Έτρωγε ένα κομμάτι, έβαζε δύο τρία στην τσέπη για τη μάνα του, την αδερφή του και το φάντασμα, τον Παντελή.

Ο ψηλός άρπαζε και αυτός, μαζί και οι μικρότεροι. Ύστερα από εβδομάδες ασιτίας μασούσαν ψωμί από σιτάρι, ήταν ευτυχημένοι, έτρωγαν.

Με το κεφάλι κάτω, κανένα από τα παιδιά δεν πρόλαβε να αντιληφθεί την ξαφνική κατάρριψη του δικού τους βομβαρδιστικού. Άκουσαν μόνο ένα βουητό και είδαν μια σκιά στο σκοτάδι. Όπως τα «Στούκας» ξεκινούσαν τη μοναδική σε ένταση κάθετη τους εφόρμηση, έτσι και το σώμα του αξιωματικού που πριν από λίγο πετούσε ψωμί βούταγε από το μπαλκόνι του δεύτερου ορόφου για την τελευταία του πτήση.

Το κορμί του Γερμανού έπεσε με κρότο πάνω στο κεφάλι

του ψηλού αγοριού και το διέλυσε. Με την ορμή που είχε το ανθρώπινο «καταδρομικό» αναπήδησε πάνω στα απλωμένα χέρια του Στέλιου, που εκείνη τη στιγμή μάζευε από τα παγωμένα μάρμαρα του ξενοδοχείου όσα ψίχουλα είχαν μείνει. Ακούστηκε ένα δυνατό «κρακ» και τα χέρια του Στέλιου έσπασαν σαν κλαράκια, πριν όλα γύρω από τον μικρό επαίτη σκοτεινιάσουν για τα καλά.